

Ewa Łukasik

Ocena podręczników dla gimnazjum wydawnictwa WSiP

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 37, 123-128

2002

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ewa Łukasik

OCENA PODRĘCZNIKÓW DLA GIMNAZJUM WYDAWNICTWA WSiP

Maria Nagajowa *Świat w słowach i obrazach* – podręcznik do kształcenia literackiego i kulturalnego dla kl. I,

Maria Nagajowa *Język ojczysty* – podręcznik do kształcenia językowego w kl. I,

Witold Bobiński *Świat w słowach i obrazach* - podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla kl. II i III,

Krystyna Orłowa, Helena Synowiec *Język ojczysty* – podręcznik do kształcenia językowego dla kl. II i III.

Witold Bobiński – alternatywny podręcznik do klasy I gimnazjum *Świat w słowach o obrazach* – kształcenie literackie i kulturowe – preprint.

Pierwszego września 1999 roku urzeczywistniły się plany Ministerstwa Edukacji Narodowej – wprowadzone zmiany skalą przekraczają wszystkie powojenne oświatowe działania reformatorskie: nowa sieć szkół, podstawa programowa, ścieżki edukacyjne, nowe programy, podręczniki, zadania edukacyjne.

W gimnazjum nauczyciele winni wprowadzać ucznia w „świat wiedzy naukowej”, przyzwyczajając do samodzielności, pomagać podejmować decyzje dotyczące dalszej nauki, przygotowywać „do aktywnego udziału w życiu społecznym”.

W *Podstawie programowej* dla gimnazjum zostały wytyczone cztery podstawowe cele:

– „wprowadzić ucznia w świat nauki poprzez poznanie języka, pojęć, twierdzeń i metod właściwych dla wybranych dyscyplin naukowych na poziomie umożliwiającym dalsze kształcenie,

– rozbudzać i rozwijać indywidualne zainteresowania ucznia,

– wprowadzać ucznia w świat kultury i sztuki,

– rozwijać umiejętności społeczne ucznia przez zdobywanie prawidłowych doświadczeń we współżyciu i działaniu w grupie rówieśniczej.”

W celu optymalnej realizacji celów i zadań edukacyjno – wychowawczych nauczyciele zostali wyposażeni w programy nauczania i podręczniki szkolne.

Warunki i tryb dopuszczania do użytku szkolnego programów nauczania i podręczników regulowały kolejno rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej i Sportu: z dn. 15 lutego 1999, 21 września 2000, 24 kwietnia 2002 roku. Rozporządzenia określają pojęcie „program nauczania”, precyzują, co zawiera program nauczania dla gimnazjum, definiują również wyrażenie „podręcznik szkolny do kształcenia ogólnego” jako książkę „zawierającą systematyczną, zgodną z zasadami dydaktyki, prezentację wybranych treści nauczania, ujętych w podstawie programowej kształcenia ogólnego”.

W rozporządzeniach zawarty jest również zapis, że warunkiem „dopuszczenia do użytku szkolnego podręcznika ... przeznaczonego do kształcenia ... przedmiotu ... jest uzyskanie czterech pozytywnych recenzji kwalifikacyjnych”: dwóch merytorycznych, jednej dydaktycznej, jednej językowej. Recenzje opracowują rzeczoznawcy wpisani na listę rzeczoznawców ustaloną przez właściwego ministra. Lista ta jest powszechnie dostępna.

Na każdym etapie edukacyjnym wyboru programu nauczania ogólnego oraz podręczników szkolnych dokonuje nauczyciel, uwzględniając możliwości i zainteresowania uczniów danego oddziału, a także wyposażenie szkoły.

Ministerstwo Edukacji Narodowej i Sportu na swojej stronie internetowej zamieszcza aktualne dopuszczone do użytku szkolnego programy nauczania języka polskiego (na dzień 4.06.02. było ich 24) i wykaz podręczników (63 pozycje). Tytuły podręczników wybranych do nauczania w poszczególnych oddziałach należy podać uczniom przed zakończeniem roku szkolnego.

Dokonując wyboru programu nauczania i zestawu podręczników w czerwcu 1999 roku nauczyciele stanęli przed nie lada wyzwaniem. Decyzje przychodziły z trudem, gdyż nie zawsze to, co podobało się danemu poloniście, mogło być przyjazne dla ucznia. W „moim” gimnazjum długo ważyłyśmy decyzje, gorączkowo czytając kolejne propozycje programowe i podręcznikowe. W efekcie zdecydowałyśmy się na kontynuację treści kształcenia zawartych w programie szkoły podstawowej *Słowa jak klucze*.

Program *Świat w słowach i obrazach*, opracowany przez członkinie Stowarzyszenia Nauczycieli Polonistów, uwzględnia założenia podstawy programowej i potrzeby ucznia zreformowanej szkoły. Nie zakłada jednak rewolucji w treściach nauczania. Umożliwia natomiast kształcenie „umiejętności polonistycznych i komunikacyjnych niezbędnych do funkcjonowania we współczesnym świecie”, kształtuje system wartości jako podstawę kierowania zachowaniami uczniów. To, co definitywnie przeważało szalę na korzyść programu WSiP, to główna idea – odejście od encyklopedycznego przekazu wiadomości. Skoro wiedza ma być funkcjonalna, to uczeń ma zrozumieć: jak? i wiedzieć: po co?, musi posiadać umiejęt-

ność znajdowania właściwych informacji, ich rzeczowy dobór, „samodzielność myślenia i nawyk samokształcenia”.

Możliwości te dają podręczniki wydawnictwa WSiP.

W podręcznikach do kształcenia literackiego i kulturowego treści polonistyczne zostały powiązane z:

- elementami filozofii (np. „Zadania i cele człowieka” – Z. Herbert *Kamyk*),
- elementami sztuk plastycznych i muzycznych (reprodukcje malarstwa światowego i polskiego, nagrania muzyki klasycznej, współczesnej, młodzieżowej),
- kulturą masową (komiksy, graffiti, reklama),
- edukacją multimedialną (np. *Język mediów – reportaż* – R. Kapuściński).

Nauczyciel ma także możliwość realizowania elementów ścieżek:

- regionalnej (np. J. Iwaszkiewicz *Ikar*),
- kultury polskiej na tle cywilizacji śródziemnomorskiej (np. H. Sienkiewicz *Quo vadis*),
- ekologicznej (np. J. Kochanowski *Na lipę*),
- europejskiej (np. W. Szekspir *Romeo i Julia*).

Takie łączenie treści umożliwi poszukiwanie związków pomiędzy poszczególnymi dziedzinami tworzonej przez człowieka kultury.

Lektura obowiązkowa i uzupełniająca uwzględni różne kręgi tematyczne zgodne z treściami nauczania i osiągnięciami wskazanymi w podstawie programowej np.:

- wiara jako motywacja działania człowieka (np. Biblia),
- przeszłość i przyszłość (np. W. Szymborska *Koniec i początek*),
- poszanowanie tradycji, patriotyzm, bohaterstwo (np. *Kamienie na szaniec*),
- związki człowieka z naturalnym środowiskiem (np. *Pan Tadeusz*),
- postawy życiowe i wybory moralne takie jak: dobro i zło, prawda i kłamstwo, cnoty i wady, miłość i nienawiść, przyjaźń i wrogość, radość i ból, wartości materialne i duchowe (np. *Antygona*, *Skąpiec*, *Mały Książę*),
- dojrzewanie: proces dorastania do życia społecznego – uczuciowego i rodzinnego (np. *Szyfowe prace*),
- upływ czasu – przemijanie (np. *Latarnik*).

W klasie pierwszej są zaprezentowane teksty z kręgu kultury naśladowczej, w drugiej – z literatury przekształcającej, a w trzeciej – z literatury kreacyjnej. Teksty literackie uwzględniają wprowadzenie nauki o literaturze, uwrażliwiają na specyfikę, oryginalność dzieła literackiego i jego język, stylistykę, służą różnorodnym sposobom twórczego, kreatywnego myślenia i interpretacji, umożliwiają pracę metodami aktywnymi np. burza mózgów, debata za i przeciw, drama, drzewko decyzyjne, płaszcz ekspertów – wymieniam te najczęściej wykorzystywane.

Godny uwagi jest również materiał ilustracyjny – właściwie skomponowany z prezentowanym tekstem, stanowią konteksty omawianego utworu. Oto przykłady:

– Miron Białoszewski *Karuzela z madonnami* – *Madonna z dzieciątkiem* obraz Rafaela z 1505 r.,

– Krzysztof Kamil Baczyński *Sur le pont d'Avignon* – *Panny z Avignon* obraz P. Picassa z 1907 r.,

– Ryszard Kapuściński *Płonące bariery* – *Pejzaż nigeryjski* zdjęcie.

Podręczniki do kształcenia literackiego i kulturowego autorstwa Witolda Bobińskiego posiadają pewien stały układ rozdziałów np.

Klasa II	Klasa III	Alternatywny do kl. I
1. Początki świata, początki słowa.		
2. Świat w słowach odbity.		2. W królestwie narratora.
3. Świat jawy czy snu?	3. Światy odległe, światy nasze.	3. W głąb myśli i uczuć.
4. Mój świat, moje życie.	4. Fotografia naszego świata.	4. Świat na scenie.
5. Świat między wersami.	5. Refleksje o naszym świecie.	5. Świat na ekranie.
6. Świat na scenie i ekranie.	6. Świat między wersami.	6. Świat w szpaltach.
7. W świecie kultury popularnej.	7. Świat na scenie i ekranie.	7. Słowniczek terminów literackich i kulturowych.
8. Słowniczek terminów literackich i kulturowych.	8. Cały świat dla każdego.	8. Indeks dzieł cytowanych w zestawach metodycznych.
	9. Słowniczek terminów literackich i kulturowych.	

Taki układ i tytuły rozdziałów z góry wnoszą informacje na temat zawartych treści kształcenia, sugerują prezentację tekstów biblijnych, mitów, utworów literackich dawnych i współczesnych, fragmentów publicystyki.

Podręcznik Marii Nagajowej do klasy I jest podzielony następująco:

- 1. rozdział – *Książka nad książkami*,
- 2. rozdział – *Świat w liryce*,
- 3. rozdział – *Świat w epice*,
- 4. rozdział – *Dramat i teatr*,
- 5. rozdział – *Literatura na ekranie*,
- 6. rozdział – *Środki masowego przekazu*.

Na końcu podręcznika znajduje się wykaz terminów dotyczących teatru, opery, baletu, filmu, mediów, terminów literackich.

Pytania, komunikaty znajdujące się pod tekstami literackimi skłaniają uczniów do przemyśleń, refleksji, zastanowienia się, ułatwiają pracę własną. Polecenia: nazwij, rozwiń, przekształć, odszukaj, postaraj się, zastanów się, oceń, poszukaj, wybierz, spróbuj określić, skonfrontuj – nie są podaniem gotowych rozwiązań lecz inspirują do myślenia, dokonywania świadomego wyboru, wspomagają zdobywanie umiejętności syntezy, analizy, wnioskowania.

Reasumując, podręczniki do kształcenia literackiego i kulturowego są zgodne z podstawą programową. Ich zawartość merytoryczna uwzględnia aktualny stan wiedzy naukowej, dobór materiału rzeczowego i ilustracyjnego jest adekwatny. Pod względem dydaktycznym podręczniki są przystosowane do poziomu kształcenia, a w aspekcie informacyjnym, motywacyjnym, ćwiczeniowym zachowane jest stopniowanie trudności.

Celem kształcenia polonistycznego w gimnazjum jest również podnoszenie sprawności językowej uczniów, wypracowanie praktycznych umiejętności swobodnego i skutecznego posługiwania się językiem w mowie i piśmie. Uczeń winien posiadać umiejętność właściwego stosowania słownictwa, związków frazeologicznych, synonimów, antonimów, peryfraz, poprawnego budowania zdań, komponowania własnych prac stylistycznych. Absolwent gimnazjum powinien pisać bezbłędnie pod względem ortograficznym i z zachowaniem poprawności interpunkcyjnej, umieć formułować myśli w zależności od sytuacji komunikacyjnej i osoby odbiorcy.

W warstwie gramatycznej wszystkie trzy podręczniki do kształcenia językowego są zgodne z podstawą programową (w myśl reformy nauczyciel decyduje, które treści kształcenia nauki o języku rozwinię jako samodzielne jednostki lekcyjne, a które połączy z lekcjami literatury). Forma podawcza i zestawy ćwiczeń nie budzą zastrzeżeń.

Podręcznik do kształcenia językowego w klasie I Marii Nagajowej zawiera także rozdziały: *Sztuka posługiwania się językiem*, *Sztuka pisania*.

W rozdziale *Sztuka pisania* uczeń znajdzie informacje m.in. o trójczłonowej budowie tekstu, jego spójności, zasadach cytowania. Jednym słowem utrwali sztukę pisania typowego szkolnego wypracowania.

W podręczniku K. Orłowej, H. Synowiec do klasy II znajduje się m.in. rozdział *Formy wypowiedzi*. Uczeń pozna jak opisać przeżycia wewnętrzne, napisać dobre sprawozdanie, nauczy się pisania podania i życiorysu, opinii, charakterystyki i autocharakterystyki. W podręczniku do klasy III tychże autorek znajdziemy również rozdział *Formy wypowiedzi*. Zapoznamy ucznia z listem i jego odmianami, przemówieniem, wywiadem. W żadnym z wymienionych podręczników nie ma, jak to określa podstawa programowa, „wyżej zorganizowanych form wypowiedzi”: rozprawki, reportażu, recenzji.

Szczególnie ważną rolę należy przypisać rozprawce jako najczęściej stosowanej i wszechobecnej formie wypowiedzi, gdyż umiejętność stawiania tezy, doboru logicznych i opartych na wiedzy argumentów, obrony własnego zdania potrzebna jest nie tylko na egzaminie, ale również w życiu codziennym.

Poza tym, chcąc dobrze nauczyć pisanie recenzji, winniśmy wcześniej wprowadzić dwie kolejne formy wypowiedzi pisemnej: esej i felieton.

W podręczniku do kształcenia językowego do gimnazjum winny się również znaleźć tzw. krótkie formy wypowiedzi: dedykacja, instrukcja, notatka, ogłoszenie (zawiadomienie), podziękowanie, zaproszenie, życzenia z różnych okazji. Czasem wydaje nam się, że coś jest bardzo proste, oczywiste, a uczniowie mają z tym kłopoty i w podręczniku powinni znaleźć wzór.

Poza podręcznikiem do klasy I (M. Nagajowej), w pozostałych nie ma ćwiczeń ortograficznych, co też może być mankamentem, zwłaszcza w obecnej szkolnej rzeczywistości przy stale wzrastającej liczbie uczniów dysortograficznych.

Omówione przeze mnie podręczniki spełniają funkcję dobrego „narzędzia” w rękach nauczyciela, a dla ucznia są ciekawym środkiem dydaktycznym. Dobrze byłoby jedynie uzupełnić je o wzory krótkich form wypowiedzi i wskazówki dotyczące prezentowania własnych postaw i poglądów w takich formach jak: rozprawka, reportaż i recenzja – także esej i felieton.

W czerwcu br. opuszczą mury gimnazjów pierwsi absolwenci. Jak zostali przez nas, nauczycieli, przygotowani do dalszej nauki? Uważam, może nieskromnie, że dobrze. Uległa zmianie nie tylko struktura systemu szkolnego, programy nauczania, metody, ale także struktura lekcji skierowana na samodzielną, badawczą pracę ucznia. Obecne ogniwa lekcji to: zaangażowanie, badanie, przekształcanie, prezentacja, refleksja, ewaluacja. Tak skonstruowana lekcja pozwoli zdobyć uczniom umiejętności nie tylko polonistyczne, pozwoli na informację zwrotną do nauczyciela: nauczyłem się ..., zdobyłem na lekcji ..., miałem nastrój w kolorze Taki model z kolei zapewnia dobry podręcznik.

Cytaty pochodzą ze źródeł:

- Podstawa programowa – III etap edukacyjny – gimnazjum,
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej i Sportu z dnia 24 kwietnia 2002 r. w sprawie warunków i trybu dopuszczania do użytku szkolnego programów nauczania, programów wychowania przedszkolnego i podręczników oraz zalecania środków dydaktycznych,
- Program nauczania – język polski dla klas 1 – 3 gimnazjum, praca zbiorowa. WSiP Warszawa 1999.